

Черкас О.О.

студент,

Інститут філології та масових комунікацій

Відкритого міжнародного університету

розвитку людини «Україна»;

учитель української мови та літератури,

Середня загальноосвітня школа № 54 м. Києва

СПЕЦИФІКА ХУДОЖНЬОЇ ДЕТАЛІ В ОПОВІДАННІ ВАЛЕР'ЯНА ПІДМОГИЛЬНОГО «СИН»

Словесно-художній образ твору формується за принципом побудови мікрокосму в макрокосмі тексту й має безліч елементів, які є його невід'ємними складниками. Одна із форм ретрансляції авторського стилю – художня деталь, що, безперечно, також бере участь у творенні словесно-художнього образу в творі та виражає, на перший погляд, незначну, суто зовнішню ознаку багатостороннього та складного явища, яке переважно є матеріальним репрезентантом фактів і процесів, що не обмежуються лише поверхневою ознакою [1, с. 6]. Залучення різного штибу художньої деталізації для побудови внутрішнього світу тексту зумовлює його психологізм, емоційну наснаженість, сенсуальну заглибленість та багатозначність, а також є свого роду способом узагальнення.

Таким чином, художня деталь – не лише будівний матеріал композиції, а й конструктор змістової палітри; вона наповнює сенсом образи та характери героїв тексту, розчленовує його структуру на рівні мікропоетики, виокремлюючи певні міні-системи, що інтерпретують розуміння авторського твору відповідно до епохи, читацького сприйняття та задуму [9, с. 39]. Загалом, наукове дослідження світу художнього твору з урахуванням предметної зображальності вважається багатьма теоретиками літератури одним із головних завдань сучасного літературознавства [6, с. 43].

Проблематика характеротворення та вивчення внутрішнього світу персонажів у художній палітрі тексту має місце як і в класиків літературознавчої науки, так і подосі лишається актуальною в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених. Це засвідчують численні праці М. Бахтіна, О. Білецького, Ю. Борєва, С. Бочарова, Л. Гінзбурга, М. Жулинського, С. Павличко, В. Панченка, В. Фащенко та ін. [7, с. 66]. Художню деталь як один із головних засобів сюжетотворення розглядають літературознавці Г. Поспелов, І. Цапенко, В. Фащенко, К. Фролова. Художня деталь як засіб художнього узагальнення і мікробраз розкривається у роботах Р. Цивіна, В. Гориня,

В. Коптілова та ін. Художню деталь як об'єкт естетичного аналізу покладено в основу наукових досліджень А. Чернякова, М. Храпченка та ін. Хоча, зважаючи на безліч векторів розгляду проблеми, виникають певні різночитання, як в трактуванні [2], так навіть у дефінуванні цього явища, дослідники єдині в розумінні художньої деталі як «засобу лаконічного письма» місткого психологічно достовірного інструмента художньої інтерпретації дійсності та вираження ідіостилю автора.

Це той прийом, що допомагає письменнику правдиво відтворювати реальність нерідко крах чи злет внутрішнього світу героя-індивіда, діалектику його почуттів багатовекторність емоцій і вчинків. Щоб осягнути й передати характер особистості автор нерідко вдається до психологічного інструментарію, де важливу роль відводить художній деталі [7, с. 67].

У даній статті *об'єктом дослідження* є творчість одного з найвизначніших прозаїків так званого «розстріляного відродження» В. Підмогильного, а саме його оповідання «Син», яке в автобіографічних нотатках сам письменник називав одним із найкращий серед написаного ним, що певним чином вказує на репрезентативність вживаних образів та прийомів. *Предметом* є художня деталь як елемент структури художнього твору, її специфіка та функціонування. *Метою статті* є виявлення та окреслення особливостей художньої деталі в оповіданні В. Підмогильного «Син». Мета дослідження зумовлює поставленні завдання, серед яких: *проаналізувати словесно-художню структуру оповідання В. Підмогильного «Син», виділити роль художньої деталі у творі, означити специфіку використання цього прийому автором на матеріалі обраного тексту.*

Актуальність статті полягає в тому, що виокремлення специфіки художньої деталі, яка функціонує в оповіданні «Син» В. Підмогильного, зокрема, є значним доповненням до комплексного вивчення поетики письменника, а також для з'ясування окремих теоретичних аспектів проблеми розгляду художньої деталі, як частини словесно-художнього образу загалом.

Окрім того, на сьогодні досить мало розглянута і вивчена специфіка художньої деталі в творчому доробку В. Підмогильного, зокрема в його творах, що зачіпають тему голоду в Україні 20-30-их років, до яких саме і належить оповідання «Син». Це окреслює *наукову новизну* і подальші перспективи розвитку представленого дослідження.

В українській літературі недавньої так званої застійної епохи тема голодомору, всупереч всім офіційним заборонам, редакційним пересторогам та втручанню цензури на різних рівнях, так чи інакше, все ж розроблялась письменниками. Представлені часом як окремі фрагменти сюжетних прийомів, ці картини надзвичайно багато значили

для психологічного осмислення геноциду влади проти свого власного народу [8, с. 146].

Оповідання В. Підмогильного «Син» – один із найвдаліших хрестоматійний прикладів літератури, що торкається досить тонкої і болючої теми української історії – про голоду 1921-1923 рр. Це блискучий зразок філософського оповідання, де через низку виразних художніх деталей розкривається тогочасний побут, специфіка доби та життя людей в умовах влаштованого геноциду.

Головною ознакою інтелектуальної прози того часу і творчості В. Підмогильного зокрема є авторська філософська концепція, що розкривається в тексті через могутній заряд інтелектуального викладу письменника та позицію головного героя. Рух свідомості героя відбивається у численних ментальних конфліктах, аналізі власного місця в житті, пошуку адекватної своєму внутрішньому «Я» істини [4, с. 97].

Власне тому в оповіданні «Син» важливу роль відіграє саме психологічна деталь та підпорядковані їй категорії – деталь характеру та деталь фізичного стану і поведінки. Рухи й дії головного героя Васюренка від початку й надалі постійно характеризують його пригнічений внутрішній стан, даючи читачеві зрозуміти, в які складні, трагічні обставини він потрапив: «він чекав був так довго у місті [...] блукаючи як неприкаяний, вздовж і поперек, влаштовуючись раптом спати, то зненацька зриваючись на тремтячі ноги а наболілим бажанням податись геть далеко, світ за очі, і заблудитися, і померти»; «...часом його й без води починало нудити, весь світ брався в його очах червоними, страшними колами, й під горло котилась огидна гикавка. Він лягав тоді на спину й починав звільна дихати, примруживши очі», «З'явилася в його звичка – терти рукою чоло, ніби витираючи набіглий піт» [5] тощо.

Автор обирає низку досить промовистих глибоко символічних деталей, сповнених психологізму й проводить їх через усю канву твору. В цьому контексті в оповіданні «Син» важливу роль відіграє художня деталь кольору. Найчастіше фігурують чорний, сірий, жовтий, рідше червоні відтінки: «палюча жовтизна різала очі», «в сірині його голови», «чорна, як земля, перепічка», «перед очима попливли червоні кола», «на нього глянули загуслі очі з жовтого, аж синього обличчя» [5]. Семантика кожного з них більш ніж прозора. До слова, такий прийом досить розповсюджений для поглиблення психологізму творів, що зачіпають тематику саме цього відтинку історії («Жовтий князь» В. Барки, «Марія» У. Самчука). Використання жовтого кольору як одного з ключових асоціативних символів голодомору не є новим і викликає досить сталі асоціації як для того часу так і для сучасного реципієнта тексту. Художня деталь, пов'язана з жовтим кольором майже завжди йде

паралельно із образом вмирання, загасання, спалення: «жовтий мертвий степ», «...а сонце впече – жовкнемо, гинемо» [5] тощо.

Показовим є те, що наприкінці твору автор додає кілька кольорових елементів із іншої семантичної категорії в зображенні художніх деталей, зокрема: «розгорнулись на сході рожеві хмаринки» [5] тощо. Це створює подвійний ефект – з'яви ефемерної надії на краще майбутнє і, водночас, підкреслює цинічність законів всесвіту. Не дарма цей образ вжито із залученням демінутивної форми («хмаринки»).

В. Підмогильний часто зображував сучасників у суперечностях матеріального і духовного, в стані природного постійного бажання погамувати голод, не втратити здатності мислити, зберегти людську гідність [8, с. 147] Це також часто проступає через залучення художньої деталі: «Потім видобув із кишені книжку, одірвав клапот, витрусив із заяложеного кисета решту тютюну, досипав трохи сухого зілля, що валялося долі, й скрутив цигарку»; «Он у Піщанському млині за сторожа прохфесор служить, десять, кажуть, мов, і татарську знав. А нема чого кусати – й науку, хлопче, кинув» [5] тощо.

Моторошного ефекту автор досягає зведенням до побутовості багатьох сакральних елементів – ситуацій, які б за звичайних обставин ніколи б не трапилися: «Вона сама померла, а я викинув її у льох» (про матір) [5]. Ці психологічна деталь характеризує емоційне деградування персонажа, зміну шкали цінностей, де син за певних обставин втрачає здатність виконувати свій обов'язок перед матір'ю.

Серед найпоказовіших художніх деталей є так звана «амбівалентна група», що охоплює декілька типів, які конструюють реальність героїв. Функціонально на неї покладено завдання конструювати навколишню дійсність, підсилювати описи соціальних і побутових явищ, типових для радянського суспільства. Це залучені автором деталі інтер'єру і в цьому випадку, звичайно, продукти харчування як художні деталі. Так, кожен елемент середовища героїв всіляко демонструє руйнування і занепад, що панує довкола: «виніс і кинув у завалений льох», «Оглянув хату – вона була так само порожня, обдерта й припала пилом», «поруч неї стояв напівзавалений льох, а клуню вія давно вже продав на дрова за пуд ячменю добрим людям. В сінях було темно й прохолодно», «Не буде навіть на чому сісти. Стільці, лаву, стіл, скриню давно вже продано за час довгої хвороби господині. Ніби випадком потрапили люди в цю порожнечу і зараз підуть геть, лишаючи подерті стіни, роззявлену піч і рештки паперових окрас, що безладно звисали із стелі» [5] тощо.

Домінантною художньою деталлю в тексті, як не парадоксально, є цигарка\люлька й тютюн. Цей образ набирає метафоричності ще на початку оповідання, коли врятований дядько Степан говорить із Васюренком: «І життя, як тютюн: куриш – гірке, а після його дим вітер

носить.», «Дядько Степан мовчки посмоктав незапалену цигарку й сплюнув», «дядько Степан сумно сказав: – Висипалась моя цигарка» [5]. Таким чином, цигарка і тютюн як художня деталь покликані увиразнювати лейтмотив вмирання і нетривкості людського життя: «Аж зранку чоловіки з люльками, часом порожніми, жінки а дітьми лишали свої хати, де не було праці й хліба, де було моторошно з повільного вмирання» тощо.

Їжа як художня деталь у творі про голодомор є дуже яскравою і показовою: «не собачину, а свинятину в борщ кладуть, а хліб, хлопче не з макухи», «їжа єсть, їстимете... каша, хліб добрий», «Марійка побачила на полу миску з кашею, какао і білий черствив хліб». Продукти харчування стають універсальною одиницею виміру добробуту і запорукою виживання нелюдських умовах: «а чи тобі замакітрилось – отаке сказати: дайте пуд зерна», «Хе, паляниця на двох – це ненадовго!» [5].

Власне, такі обставини й зумовлюють появу кількох тваринних деталей в портретних образах персонажів: «Сірка нашого вкрадено, знаю й хто: Зіяченки прокляті з'їли його, сама бачила його хвоста у їх за клунею. От злидні, прости господи! А вчора одвихнулась до льоху, дивлюсь – Грицаєнків Юрко окраєць хліба з хати тягне. Аж за городами його, сукиного сина, нагнала, чисто руки покусав, як одіймала Вернулась – уже в мого Серьоги дітвора хліб одібрала» [5]. Тваринні деталі також функціонують переважно з деталями, що стосуються їжі як джерела існування.

Портретні деталі переважно ще більше поглиблюють і підкреслюють внутрішню розшарпаність і неоднозначність героїв: «Його обличчя змінилося: борода поросла нерівним клоччям, очі запали і ніс став тоненький, як трісочка. Сам він якось витягся вгору й видавався надміру високим», «...а проти неї дядько Степан, розпатланий, без картуза» [5] тощо.

Отже, В. Підмогильний у своєму оповіданні «Син» активно використовує художню деталь, що дозволяє вповні репрезентувати читачу внутрішній світ персонажів сукупність морально-етичних пріоритетів героїв своєрідність емоційно-експресивних характеристик зображуваної епохи. Це переважно залучення психологічних та символічних деталей, використання подвійних, паралельних, парних образів. Багато уваги В. Підмогильним зацентровано на деталях інтер'єру та продуктах харчування як художній деталі, що дає змогу належно продемонструвати особливості характерів героїв та їхній побут в умовах голодомору 20-30-х років.

Список використаних джерел:

1. Горинь В. Художня деталь як мікрообраз літературного твору // Українське літературознавство. – Львов: Вид-во Львівського ун-ту, 1969. – Вип. 6. – С. 5-18.
2. Фролова К. Деталь чи подробиця? // Дніпро. – 1979. – № 7. – С. 145-148.
3. Мірошніченко Л. Художня деталь у новелі О. Гончара «Чорний Яр» / Л. В. Мірошніченко // Таїни художнього тексту (до проблеми поетики художнього тексту): зб. наук. пр. / наук. ред. Н. І. Заверталюк; ДНУ ім. О. Гончара. – Дніпропетровськ: Пороги, 2013. – Вип.16. – С. 133-139.
4. Пашковська Н. Ф. Часопросторова організація внутрішнього світу людини у творчості В. Підмогильного / Н. Ф. Пашковська // Історико-літературний журнал. – 01/2006. – № 12. – С. 97-107.
5. Підмогильний В. П. Третя революція: оповідання, повісті, роман / Валер'ян Підмогильний; [передм., упорядкув. та ред. С. І. Луцій]. – Київ: Український письменник, 2012. – С. 184-203.
6. Рудецька Н. Художня деталь в українській реалістичній прозі 60-70-х років XIX сторіччя / Н. М. Рудецька // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Сер.: Літературознавство. – 2011. – Вип. 1(2). – С. 43-81.
7. Тараненко А. Своєрідність речової деталі в системі характеротворення (на матеріалі прози В. Підмогильного та В. Близнеця) // Таїни художнього тексту (до проблем поетики тексту): збірник наукових праць / Дніпропетр. нац. ун-т імені Олеся Гончара. – Дніпропетровськ, 2011. – Вип. 12. – С. 66-77.
8. Хом'як Т. Голод на Півдні України у 1921-1922 рр. та його художня інтерпретація Валер'яном Підмогильним // Південна Україна XX століття: Записки наук.-дослід. лабораторії історії Півден. України ЗДУ. Вип. 1. – Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1998. – С. 146-150.
9. Черкас О. Художня деталь у творчому космосі Павла Загребельного / О. Черкас // Українська література в загальноосвітній школі. – 2015. – № 5. – С. 39-41.